

**KURASH O'ZBEK XALQI MADANIYATI VA URF-ODATLARI
NEGIZIDA SHAKLLANGAN SPORT TURIDIR**

Ibragimov Abdukaxor Abdulaziz o'gli

ADPI. Jismoniy madaniyat

kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kurashni o'zbek xalqi madaniyatida va urf odatlari sifatida rivojlanib kelganligi qadimiy o'zbek xalqining an'analarini e'zozlash, milliy o'zlikni anglash, xalqimizning dunyo sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini namoyon etishning muhim omili sifatida o'zbek kurashi tobora ravnaq topayotganini alohida ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, urf-odatlar, kurash, qadimiy an'analar, milliy o'zlikni anglash, insonparvarlik, adolatli tartib-qoidalar, ta'zim, to'xta, yonbosh, chala, dakki, halol, yaktak.

Аннотация. В данной статье развитие борьбы в культуре и традициях узбекского народа как важного фактора уважения традиций древнего узбекского народа, понимания национального самосознания, вклада нашего народа в мировую цивилизацию подчеркивается, что он становится все более и более процветающим.

Ключевые слова: культура, обычаи, борьба, древние традиции, понимание национальной идентичности, гуманность, справедливые порядки, поклон, стоп, боком, половина, дакки, честный, яктак.

Kurash o'zbek xalqi madaniyati va urf-odatlari negizida shakllangan sport turidir. Shu sababdan uning yaratuvchisi xalq hisoblanadi. Mustabid tuzum, kurash rivoji uchun yetarlicha to'sqinlik qildi. O'sha davrda kurashni rivojlantirish va ommalashtirish uchun hech qanday sa'y harakatlar amalga oshirilmagan. Tom ma'noda o'zbek xalqning g'ururi sanalgan kurash taxqirlangan. Mustaqillik o'zbek madaniyati, urf-odatlari va an'analarini qayta

tiklandi va rivojlantirildi. Shu qatorda kurash ham ravnaq topdi. O'zbekiston Hukumati kurashni milliy sport turi va milliy g'urur timsoli sifatida qadrlash va rivojlantirishda amaliy ishlarni olib bordi. O'zbekiston Respublikasining Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining kurashni rivojlantirishga doir farmon va qarorlari kurash rivojiga ulkan ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida sportni rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratilganligi barchaga ma'lum. Bugun kurash sport turi sifatida keng ommalashdi. Kurash bilan dunyo miqyosida ko'plab yoshlar shug'ullanishmoqda. Kurashning har tomonlama tarbiya vositasi ekanligi mutaxassislar tomonidan e'tirof etildi. Shu sababdan ham kurashni yanada rivojlantirish, uni Olimpiya o'yinlari dasturidan munosib o'rin egallashi uchun bor imkoniyatlardan foydalanish lozim. Kurash bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil qilish va kurashchilarni tayyorlash o'ziga xos hisoblanadi. Bu jarayon murabbiy yoki mutaxassisdan amaliy bilim va tajriba talab etadi. Shuning uchun ham murabbiylar, kurashchilar bilan ishlovchi mutaxassislar mashg'ulotlarni samarali tashkil qilish, kurashchilarni har tomonlama tayyorlash borasida chuqur bilimga ega bo'lishlari lozim.

Qadimiy an'analarimizni e'zozlash, milliy o'zlikni anglash, xalqimizning dunyo sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini namoyon etishning muhim omili sifatida o'zbek kurashi tobora ravnaq topayotganini alohida ta'kidlash joiz. Oliyjanob hislatlarni o'zida mujassam etgan va insonparvarlik g'oyalari bilan yo'g'rilgan o'zbek kurashi o'zining adolatli tartib-qoidalari, chiroyli usullari bilan jahon xalqining, sport ishqibozlarning hurmatiga sazovor bo'lishga ulgurdi. Kurash, ta'zim, to'xta, yonbosh, chala, dakki, halol, yaktak kabi o'zbekcha so'zlarning turli millatga mansub hakamlar tilidan yangrashi ko'ksimizni tog'day ko'tardi. Milliy kurashimiz usullarini mohirona qo'llab, bel olishayotgan xorijlik polvonlarni ko'rganimizda qalbimiz faxr-iftixorga to'ladi. Bularning barchasi o'zbek kurashi umuminsoniy qadriyat sifatida Olimpiya o'yinlari safidan munosib o'rin olishga haqli ekanligining tasdig'idir.

Buyuk Amir Temur va Temuriylar davrida ilm-fan, madaniyat va sanʼat, hunarmandchilik, harbiy sanʼat keng taraqqiy etgan. Oʻsha davr madaniyati va harbiy sanʼatining ajralmas qismi boʻlgan kurash Amir Temur davlatida muhim ahamiyat kasb etgan. Temurshunos olimlarning taʼkilashicha Amir Temurning oʻzi ham kurash, kuch sinashish, kamondan oʻq otish, otda yurish bobida tengsiz boʻlgan. Kurash Amir Temur askarlari jismoniy va harbiy tayyorgarligining ajralmas qismi boʻlgan. Fransuz yozuvchisi va tarixchisi Marsel Brionning yozishicha Amir Temur kurash bobida tengsiz boʻlgan, kuchli va dovyurak askarlarni qadrlagan. Jang vaqtida baʼzan jangchilar quolsiz boʻlib qolganlarida yakkama - yakka kurashishga majbur boʻlardilar. Shunday kurashlardan birini Temurlang oʻz tarjimai holida taʼriflaydi va bunda kurash alohida talqin qilingan.

Respublikamizda mustaqillik yillarida sportni rivojlantirish bilan bogʻliq katta ishlar amalga oshirildi. Zamonaviy sport inshootlari bunyod etildi, yangi sport turlari rivojlanmoqda. Turli musobaqa va baxslar zamon talabalariga mos boʻlib, aholining katta qismini jalb etmoqda. Sportchilarimiz xalqaro maydonlarda yuqori oʻrinlarni qoʻlga kiritmoqda.

1992 yildan nufuzli bellashuvlar boshlanib ketdi. Qorakoʻlda Tursun ota, Shaxrisabzda Amir Temur, Surxondaryo At-Termiziy, Buxoroda Bahoviddin Naqshband, Andijonda Bobur Mirzo, Xorazmda Pahlavon Mahmud xotirasiga bagʻishlab Prezident sovrini uchun oʻtkazilgan xalqaro turnirlar oʻzbek kurashining yuksak darajada koʻtarilishida, jahon sport olamida yangi tur boʻlib kirishiga katta xissa qoʻshdi. Chunki kurash ilk musobaqalardagi jozibadorligi va jangavorligi, goʻzalligi va xalolligi bilan barcha ishtirokchilarning, xorijiy mutaxassislarning mehrini qozondi. Tinimsiz mehnat, koʻplab izlanish saʼy harakatlar behud ketmadi. 1998 yilning 6- sentyabr sanasi oʻzbek kurashining bir necha ming yillik tarixi sahifalariga olamshumul voqea sifatida zarxal harflar ila bitildi. Lotin Amerikasi, Yevropa va Osiyo qitʼasining 28 davlati vakillari ishtirokida Toshkentda boʻlib oʻtgan taʼsis 12 kongresida Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi (XKA) tuzilganligi, xalqimizning milliy qadriyati Kurash nomi bilan jahon maydoniga chiqqanligi eʼtirof etiladi. Shu kongressning oʻzida

XKAning ijroiyo qo'mitasi tashkil qilinadi, Komil Yusupov tomonidan ishlab chiqilgan o'zbek kurashining qadriyati, ori va g'ururi bo'lgan kurashning jahonga yuz tutishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash to'risidagi Farmonga imzo chekildi. O'z vaqtida qabul qilingan bu Farmon mardlik, jasurlik, vatanparvarlik g'oyalarini o'zida mujassamlashtirilgan o'zbek kurashining nafaqat O'zbekistonda, balki butun jahonda keng quloch yoyishiga xizmat qiladi va qilmoqda. Bugungi kunda dunyoning 5 qit'asida 130 dan ortiq mamlakatlarda, jumladan, Kanada, Baliviya, Braziliya, Janubiy Afrika Respublikasi, Buyuk Britaniya, Gollandiya, Turkiya, Hindiston, janubiy Koreya, Yaponiyada o'zbek kurashining minglab ixlosmandari bor. Ha, kurashimiz jahon kengliklariga chiqdi. Chiqqanda ham halol chiqdi. O'zbekcha guldirab chiqdi: Kurash, halol, Yonbosh, Chala, G'rom va boshqalar endi jahon sportining mulkiga aylandi. O'zbek kurashi, jahon sporti maydoniga chiqqanligiga ko'p bo'lishiga qaramasdan, qisqa vaqt ichida Osiyo o'yinlari qatoriga kiritildi.

Har qanday sport turining rivojlanishida ilmiy-uslubiy asoslar katta ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu sport turining mohiyati, uning ilmiy asoslari mazkur sport turining zaruratini yoritib beradi. Kurashni ilmiy tadbiq etish bo'yicha Respublikamiz olimlari tomonidan qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Kurashning ijtimoiy-falsafiy asoslarini o'rganish uning tarbiyaviy ahamiyatlarini ochib borishda A. Atoev, J. Tursunov, O. Toymurodov, J. Toshpulatov, U. Ibrohimov, X. Rafiev, T. Odilov, K. Yusupov, A. Ruziev, N. Azizov, F. Kerimov, A. Istomin, K. Yusupovlarning tadqiqot ishlari alohida e'tiborga sazovor. Mualliflarning ishlarida kurashning paydo bo'lish tarixi, kurashchilar tayyorlash, kurash mashg'ulotlarini samarali tashkil qilish borasida izlanishlar olib borganlar.

Kurashning tarixiy shakllanishi, rivojlanishi zamirida aslida tinchlik, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi hislatlarni tarbiyalash g'oyalari mujassamlashgan. Zero, tinchlik, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik umuminsoniy qadriyat sifatida necha yillardan buyon e'zozlanib, qadrlanib kelinmoqda. Kurashning umuminsoniy qadriyat ekanligi uning

insonparvar xarakterda ekanligida ham o`z aksini topadi. Bir qarashda kurash mazmunini ma`lum darajadagi tayyorgarlikdan o`tgan sportchilar bellashuvi, ularning bir-birini jismonan, kuch ishlatib mag`lub bo`lishga majbur etishida ko`rish mumkin. Ammo, kurash bo`yicha musobaqa qoidalari va umume`tirof etgan normalari sportchilarga, murabbiylarga va hakamlarga shunday talablar qo`yganki, natijada, musobaqa faoliyati ishtirokchilari mashg`ulotlar, musobaqalar va sport tadbirlari jarayonida umuminsoniy qadriyatlar mezonini doirasida tarbiyalanib, shakllanib boradilar. Zero, jismoniy tarbiya va sport mashg`ulotlari hamda sport musobaqalari ular ishtirokchilarining va tomoshabinlarning sog`lig`iga, sha`ni va qadr-qimmatiga ziyon yetkazilmaydigan tarzda o`tkazilishi kerak. Sportchilarning sha`ni va qadr-qimmatini kamsitilishiga olib keladigan, shuningdek ularning sport jarohatlari olishiga sabab bo`ladigan tayyorgarlik uslublaridan foydalanishga yo`l qo`yilmaydi. Kurash musobaqalari qoidalari ma`lum talablar asosida ishlab chiqilgan bo`lib, ishtirokchilardan ularga qat`iy amal qilishni talab etadi. Ayni shu holatda kurash o`zining yuqori darajadagi insonparvarlik xususiyatini namoyish qiladi. Inson, uning salomatligini saqlash va mustahkamlash butun dunyo tibbiyot sohasi oldida turgan asosiy vaziflardan hisoblanadi. Tibbiyot olamida kasallikni davolagandan ko`ra uning oldini olgan yaxshi tushunchasi mavjud.

Texnika va texnologiyalar rivojlangan zamonda kam xarakatlilik insonlar uchun ma`lum darajadagi muammolarni, xususan, harakatsizlik bilan bog`liq bo`lgan kasalliklarni yuzaga keltirmoqda. Reja asosida kurash bilan muntazam shug`ullanishi organizmning harakatga bo`lgan extiyojini ta`minlaydi. Natijada, organizm sog`lom va baquvvat bo`lishiga erishiladi. shundadir. Bugungi globallashtirish sharoitida yer yuzi aholisini alkogolizm, narkomaniya, diniy ekstremizm va xalqaro terrorizm kabi turli salbiy illatlar tashvishga qo`yayotgani barchamizga ma`lum. Xalq va davlatning ezgu maqsadlariga yot va begona bo`lgan g`oyalar jamiyat hayotiga o`z ta`sirini o`tkazishga harakat qilishi muqarrar. Zamonaviy sport mashg`ulotlari, xususan, kurashchilar tayyorlash borasidagi masalalar ham o`z oldiga faqatgina sport natijalarini yuksaltirishni

emas, balki, shug`ullanuvchini har tomonlama tarbiyalashni ham maqsad qilib qo`ygan. Zamonaviy Olimpiya o`yinlari targ`ibotchisi, fransuz davlat arbobi Per de Kuberten insoniyat uchun katta ahamiyatga ega bo`lgan, har tomonlama tarbiya vositasi sanalgan Olimpiya o`yinlarini tashkillashtirgani bejiz emas. Keyinchalik, ikkinchi Jahon urushidan so`ng Hindiston mamlakatining tashabbusi bilan Osiyo o`yinlari tashkil qilinishi ham aynan shu maqsadga - dunyoda tinchlik va osoyishtalikni ta`minlashga, xalqlar o`rtasidagi birdamlikni saqlashga qaratilgan edi. Shu sababdan ham kurash sportini umuminsoniy qadriyat sifatida e`tirof etish va uni yanada rivojlantirish lozim. Buning uchun targ`ibot-tashviqot ishlarini yanada kuchaytirish, kurashning ommaviyligini yanada oshirish lozim. Ayniqsa, kurashning ilmiy-uslubiy asoslarini yoritish, kurash nazariyasi va metodikasi masalasi bo`yicha keng ko`lamli tadqiqot ishlarini tashkil etish lozim. Qisqa qilib aytganda kurash ilmini rivojlantirish zamon talabidir. Kurashga doir bugungacha yaratilgan adabiyotlar uni rivojlantirishga ma`lum darajada hissa qo`shdi. Ammo, sport sohasida rivojlanishning shiddat bilan borishi va kurashni Olimpiya o`yinlariga kiritish zarurati kurash bo`yicha yangi va samarali izlanishlar olib borish, ilmiy adabiyotlar va maqolalar nashr etishni kun tartibiga qo`ymoqda. Mamnuniyat bilan aytish kerakki, mamlakatimizda ilm-fanni, sportni rivojlantirish uchun yetarlicha huquqiy asoslar yaratilgan va sharoitlar mavjud. Bugungi kurash mutaxassislari (murabbiylar, hakamlar, pedagoglar, olimlar) oldiga shunday vazifa qo`yilmoqdaki, bunda kurash bo`yicha olib borilayotgan izlanishlar va tadqiqotlarni keng ko`lamda tashkil qilish bosh omil bo`lishi kerak. Ze`ro, dunyo hamjamiyati kurash aslida eng qadimiy va tarixiy sport turi ekanligini hamda uning mazmunida halollik, mardlik, vatanparvarlik kabi eng ezgu insoniy hislatlar mavjudligini bilishsin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M. Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo`nalishi bo`yicha Harakatlar strategiyasi. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli farmoni

2. Achilov T.S. Kurash turlari va uni o`qitish metodikasi (milliy kurash). Darslik. Toshkent 2020.
3. Abdulaxatov A.R. Xayitov O.T. Sultonov A.I. Kurash falsafasi va tarixi o`quv uslubiy qo`llanma Ilm Ziyozakat nashriyoti. Toshkent 2020.
4. Atoev A.Q. Yosh-osmirlarga ozbek kurashini orgatish uslubiyoti. T.: OzDJTI nashriyot- matbaa bolimi, 2005.
5. Atoev A.Q. Yosh o`smirlarga o`zbek kurashini o`rgatish uslubiyoti T.: "Meditsina", 1999.
6. Absattorov A.A., Istomin A.A. Dzyudo kurashi, (Fizkultura institutlari talabalari uchun oquv qollanma). T.: Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1993.
7. Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va usuliyati. T.: OzDJTI nashriyot matbaa bolimi, 2005.

8. Nurillaev A. "O`zbek kurashi uslubiyoti (Oquv uslubiy qollanma) - Navoiy, 2011
9. P. Xo`jayev, T.S. Achilov, Kurash va yakka kurash. Davr nashriyoti (O`rta maxsus kasb xunar ta`limi o`quv muassasalari uchun o`quv qo`llanma) T.: 2013